

Intervenció del doctor Salvador Cardús i Ros

Moltíssimes gràcies. Gràcies, en primer lloc, per la confiança, ferma confiança, en aquesta celebració: el Dia Internacional de les Famílies. Les persones que m'han precedit són gent de gran qualitat acadèmica i professional i, a més a més, especialitzades, molt especialitzades en la qüestió, en els temes que aquí es debaten i en el meu cas no diré que sóc un aficionat, però podria dir que la meva aproximació al tema és una aproximació menys experta en el sentit estricte de la paraula i a la mateixa sala hi ha molta gent, o unes quantes persones, molt més expertes en temes d'estudi de la família. Però, a vegades, aquests punts de vista una mica més distants, una mica més aficionats –si se'n pot dir així–, també tenen alguna virtut, també tenen algun avantatge, permeten produir alguns trencaments, algunes mirades –diguem menys formals– amb una mica més de capacitat d'atrevir-se a dir disbarats,

disbarats enraonats, però dir algun disbarat, i, per tant, vaig acceptar amb molt de gust.

Ho deia molt bé la Carme quan parlava de la necessitat en aquests temes que ens ocupen de..., ella deia de *reconceptualització*, de les qüestions que ens ocupen. Deixeu-m'ho dir d'una manera absolutament superficial o banal, però el món canvia tan de pressa que les categories amb les quals l'estem pensant se'ns van encartonant mentre el món corre. Nosaltres encara ens regim amb les categories i les maneres de pensar que nosaltres havíem agafat com a avançades, però no ens adonem que de seguida ja ens hem tornat a quedar endarrere. I a vegades convé, diguem, sacsejar una mica aquests discursos per veure si és que som capaços de veure si tenim els instruments de pensament, si els conceptes que utilitzem s'acosten prou a aquesta realitat que canvia. Per tant, necessitem fer un cert esforç de repensament del propi llenguatge per poder veure també la realitat amb una nova mirada. També ens convé veure les coses d'una manera diferent i, d'altra banda, hem de tenir en compte que les realitats noves ens exigeixen el canvi de llenguatge.

No estic segur que jo sigui capaç de fer aquest exercici que demana un enorme agosarament, però sí que diré un parell o tres de coses, no gaires més, que a mi em sembla que aporten com a mínim algun element de ruptura en el que és el llenguatge habitual sobre aquestes qüestions. Això no vol dir que estigui dient coses molt diferents, sinó que estic proposant maneres d'aproximar-nos al mateix—però amb algunes categories diferents que crec que tenen alguna virtut, algun avantatge. I com que si es vol fer això convé fer-ho bé i no crear confusió, si us sembla bé, començaré amb dues idees que són les que justifiquen

el que diré després en particular sobre família o famílies i virtuts públiques. Però necessito fer, per dir-ho així, uns aclariments previs per justificar el tipus de perspectiva amb la qual parlaré d'això. De fet, parteixo de dues idees fonamentals que, probablement, si després algú de la sala acaba sentint un desacord profund amb el que dic, serà per culpa d'aquestes idees inicials, és a dir, probablement en el que sobretot no estarem d'acord, serà en aquests punts de partida i, per tant, m'agradaria ser molt clar, molt directe. Sempre podeu dir al final "amb més temps podríem matisar més i ens arribaríem a posar d'acord", però em sembla que no. Diem que si hi ha algun desacord serà aquí i després això serveix per discutir. De fet, perquè hi hagi diàleg i perquè hi hagi progrés en el coneixement i en el pensament convé ser clar i convé explicitar les divergències. Jo, quan vaig a aquests debats o a aquestes sessions on es diu "No!, si ja estem d'acord! En el fons estem d'acord!", penso: si en el fons ja estem d'acord, ens en podríem anar cap a casa... I el que estaria bé és que, en el fons, no estiguéssim d'acord, perquè és el que justificaria precisament la possibilitat de discussió. Amb aquesta introducció sembla que ara diré algun disbarat gros; tampoc, que ningú pateixi. Ho dic perquè segurament alguna cosa sonarà una mica diferent del que és habitual.

Les dues idees, dit de manera molt breu, ara les justificaré una mica més. Són les següents:

- La primera idea és que el que educa no són els valors, sinó les virtuts. Els valors no tenen cap funció educativa. Ara ho aclariré. I ho dic perquè les virtuts, tal com jo faig servir el terme, tenen un caràcter pràctic. Tenen a veure amb les pràctiques, amb el que fem, amb els estils de vida, mentre

que els valors són l'expressió retòrica d'aquestes pràctiques. I una cosa no substitueix l'altra, perquè algú podria dir-nos "doncs així estem parlant del mateix". Des del punt de vista de l'acció educativa, si el que fas és posar l'accent en els valors pensant que són els valors els que transformen la realitat, és com si possessis el carro davant dels bous. Perquè no hi ha, jo crec que històricament, mai cap discurs retòric que hagi transformat el món. No vol dir que els discursos retòrics no hagin acompanyat les transformacions del món, però el que el transforma és l'acció, la necessitat d'actuar sobre la realitat. Ara ho explicaré una mica més.

- La segona idea és que l'educació no té gaire cosa a veure amb la bondat o amb la maldat, sinó que és una qüestió d'organització. Vull dir que no eduquem per fer bones persones o no hauríem d'educar per formar bones persones. És a dir, l'educació no hauria de tenir fonamentalment un objectiu moral —perdó, moralista o moralitzador—, sinó que l'educació és fonamentalment la transmissió d'una organització de caràcter formal. Són les formes, les que eduquen.

Aquestes dues idees, que ara explicaré amb una mica més de detall, són el que hi ha al darrere del que després diré sobre família i virtuts públiques.

Anem a la primera qüestió. La paraula *valor* és d'aquest tipus de paraules màgiques que tots fem servir alegrement, però Déu nos en guard que algú ens preguntés de què estem parlant! Sant Agustí ho deia del temps, deia "tothom parla del temps amb molta tranquil·litat, però si algú ens pregunta què és el temps, ja hem begut oli, perquè, de fet, no sabríem com definir-lo". I en el

cas dels valors passa el mateix. Personalment és un exercici que l'he fet en l'àmbit professional. És a dir, he buscat llibres de sociologia, estudis, grans estudis sobre valors mirant d'esbrinar on és que explicaven el que eren els valors, i la veritat és que s'ho estalvien, perquè parlem dels valors i estudiem els valors sense saber de què parlem. Som capaços de posar com a valor coses absolutament diverses. Per exemple, podem dir "la família és un valor", la família és una estructura organitzativa. Podem dir "el treball és un valor"..., això és una activitat, això no és una estructura, és una activitat; podem dir "sóc molt treballador" o "sóc poc treballador"....; podem dir "la religió és un valor"..., llavors estem parlant de creences. Així, hem passat de parlar d'organitzacions socials a parlar d'activitats, a parlar de creences... Quan no afegim, a més a més, a la mateixa llista de tots el valors... la llibertat, la tolerància i la solidaritat. I llavors ja no saps exactament de què parles. És a dir, tot són coses que remetent a realitats absolutament heterogènies i que les posem totes en una llista com si no sabéssim exactament de què parlem. No m'hi vull estendre gaire en això, perquè ja m'hi quedaria atrapat, però, per exemple, és molt habitual, en el món de l'educació, parlar del valor de la tolerància i de l'educació de la tolerància, però, és clar, tots estariem d'acord, jo crec, que en aquesta sala si diguéssim: "qui està d'acord en el fet que la tolerància és un valor?", tots aixecaríem la mà. Només té un problema això, que si haguéssim començat a concretar què és el que trobem tolerable i el que no trobem tolerable acabaríem a bufetades. Perquè, és clar, com que no sabem ben bé del que parlem, tots estem d'acord, però si haguéssim de concretar segur que no estariem d'acord. Podríem discutir, per exemple, si hem de tolerar el burca o no hem de tolerar el burca. Tots estem a favor de la tolerància, però què passa si parlem del burca? Doncs, que ja no estem d'acord. Hi ha opinions

contraposades. Llavors, de què serveix estar d'acord amb una cosa que no es concreta? Diguem que no serveix per concretar res.

O ens passa, per exemple, amb això que ara s'ha posat de moda: la tolerància. Ja no se'n parla tant fa uns quants anys i es nota perquè t'encarreguen conferències sobre el que està de moda. Ara el tema és l'esforç. Ara tothom vol parlar de la cultura de l'esforç. Jo sempre dic que quan descobreixes que la dreta i l'esquerra s'han posat d'acord en el fet que l'esforç era un valor, ja tremolo, ja penso que hi deu haver trampa perquè no pot ser que estigui tothom tan d'acord, i torno a pensar el mateix: l'esforç és un valor? Per què és un valor l'esforç? Si jo he vingut des de Terrassa a aquí a donar la conferència, considerariu que si he anat a donar la volta primer passant per Girona i tornant cap aquí i, per tant, he hagut de fer més esforç per arribar, això té més valor? Diríeu "no, ets estúpid", perquè el raonable és fer el camí de la manera més ràpida i amb el mínim esforç possible. Per tant, l'esforç per si mateix no té cap valor? Depèn. El que passa és que hi ha coses valuoses que demanen esforç o per aconseguir les quals hi hauríem de posar esforç, i hi ha molts esforços que són inútils. I, de fet, un dels problemes greus que tenim en aquesta societat és que probablement posem l'esforç allà on no toca. Per tant, no és que l'esforç sigui un valor. Depèn, hi ha coses valuoses que mereixen esforç o hi ha coses valuoses que mereixen ser tolerades. Hi ha coses que són rebutjables i, per tant, ni es poden tolerar ni haurien de merèixer esforç. Però fixeu-vos que la confusió conceptual fa que mentre parlem retòricament sembla que tots estem d'acord, però, de fet, és un acord fals, és un acord –diríem–, que no té cap utilitat pràctica i que quan el volem transmetre als nostres nois i noies –posem per cas–, com que no té

cap utilitat pràctica tampoc no té cap conseqüència pràctica. No implica una decisió concreta.

Jo crec que la paraula *valor* és, sobretot, l'expressió retòrica d'un sistema normatiu. I si volem parlar de valors, parlem d'organització, de com estem organitzats, de quines són les normes sota les quals prenem decisions. Això sí que és important. El que és decisiu són els nostres estils de vida, les nostres pràctiques, i si alguna cosa s'ha de transformar són les nostres pràctiques, els nostres estils de vida, que són els que remetent, retòricament, a uns valors. Però les pràctiques, els estils de vida, no es transmeten retòricament, sinó que es transmeten aprenent-les —diguem— com una rutina. I, per tant, les rutines quotidianes són les que tenen una gran força educativa. El que serveix, això que en diem valors, simplement estic proposant de fer-hi un canvi conceptual, no vull pas parlar d'una altra cosa; estic parlant del mateix. Però és el que dic, per evitar confusions, per evitar perdre el temps, per evitar quedar-nos en un pla retòric i inútil o possiblement inútil, el que hauríem d'estudiar és què fa que davant d'una situació "A", en unes circumstàncies "B", hi responguem d'una manera "C", i llavors hauríem de veure com canviem o bé les circumstàncies, o bé els aprenentatges que ens fan respondre d'aquesta manera en situacions concretes. Això és difícil reduir-ho a un discurs de valors, entre altres coses perquè vivim en una societat extraordinàriament complexa, amb marcs institucionals diferents, i cada marc institucional demana —podríem dir— normatives lògiques diferents.

Quant a l'expressió del valor *generositat* —posem per cas—, suposant que sigui un valor que sortiria segurament a les llistes de valors de qualsevol estudi

sociològic si la gent pensa que la generositat és important o no ho és. En el marc familiar, ser generós és una cosa, però en el marc escolar, n'és una altra, i els qui confonen el marc familiar amb el marc escolar es fan un embolic i fan que els *nanos* també es confonguin, perquè uns pares amb els seus fills poden ser generosos, però un mestre amb el seu alumne, no pot ser-ho, de generós, quan l'examina; ha de ser just. Com a mestre es pot ser generós, però no se n'és aprovant tothom –per dir-ho així. La generositat es mesura d'una altra manera. I si a més de ser pare de família i professor d'universitat, treballés a les tardes o a les nits –tot i que és incompatible per llei– per obtenir un sobresou –ara que ens abaixaran el sou– a una oficina de la Caixa; és clar, la idea de generositat que aplico a casa meva o que aplico a la universitat, imagineu-vos si l'apliqués a l'oficina de la Caixa; em despatxarien al cap de 24 hores. Això no vol dir que no es pugui ser generós treballant en una caixa, però la generositat és una altra cosa. Per tant, en cada marc normatiu, el tipus de respostes que donem, segons aquests sistemes de normes, són diferents. I, per tant, no podem parlar, en general, de valors sense esmentar en quines circumstàncies, en quines institucions, i això què vol dir, com s'organitzen, com es concreten en maneres de fer?

I encara una altra observació sobre els valors. El discurs dels valors sobre els valors és, sobretot, un discurs de crisi, per això n'hem parlat sovint últimament. Quan les coses van bé, ningú no en parla, de valors. Quan les coses van bé, tu fas el que fas, les conseqüències són les que s'esperen i no passa res. Ara bé, mentre tenim els fills petits i ens creuen, no pensem en la crisi dels valors mundials. La crisi dels valors mundials es presenta el primer dia que la criatura no acudeix a l'hora que havíem quedat que es presentaria. Llavors

comencem a pensar que el món és una olla de grills i que hi ha una gran crisi de valors, però el problema és que el *nano* no ha tornat a l'hora que havíem quedat, a les dotze de la nit, i es presenta a les quatre de la matinada. I llavors ens adonem de què és la crisi de valors; és la nostra crisi. Entren en crisi les nostres estratègies, les nostres lògiques, les nostres maneres de fer, perquè no produeixen l'efecte previsible. Pot ser això, que la crisi de valors sigui el resultat d'una crisi, per tant, siguin valors amenaçats.

Hi ha tot un discurs conservador –podríem dir-ne– sobre els valors, que és el discurs dels valors que es perden, dels valors que abans teníem, moltes vegades absolutament inexistents i falsos, però que serveixen per construir una coartada d'allò que hem perdut, que abans no érem així. O bé, al contrari, podríem parlar en termes progressistes –per dir-ho així, tot i que no sé si és la paraula adequada–, però que és el propi dels qui volen imposar nous valors perquè pensen que són l'expressió d'un altre tipus de realitat que es vol canviar. De fet, els conservadors, a vegades, també volen canviar la realitat, però simplificant les coses, suposem que els conservadors les volen conservar i que els progressistes les volen canviar. Últimament no és clar que això sigui així, però fins fa poc ho era. Avui hi ha progressistes que no volen que res canviï. Ara bé, tot això és un altre tema.

I per acabar amb aquesta primera idea, quines són les conseqüències? En primer lloc, vull expressar les conseqüències greus –si això té sentit–, que cal fer constar la impotència de la retòrica abstracta que parla de valors en termes abstractes. Quant a la gravetat, penso especialment en el món escolar, però també en el món familiar, que una acció posada fonamentalment en la trans-

missió de valors retòrics, l'únic que farà a mitjà termini és augmentar la sensació d'impotència, perquè les escoles hauran aplicat molts programes d'educació de valors i d'aquí a cinc, sis o deu anys comprovaran que el món no ha canviat gaire, que els *nanos* són iguals o "pitjors", i diran "de tot aquell esforç, què se n'ha fet?". Tindran la impressió que el món és especialment dolent, que va en contra de l'escola o que va en contra de la família quan, de fet, el que hi haurà hagut és una mala diagnosi i una mala teràpia —o una mala pràctica—, perquè haurem posat l'esforç allà on no tocava. No perquè no s'hagi fet bona feina o no hi hagi hagut totes les intencionalitats possibles, però els resultats hauran estat zero. Com deia Toni Blair quan encara era famós —abans de caure en desgràcia a tothom—, "només són bones les idees" o "només valen les idees que funcionen". I això pot semblar molt dur, perquè algú pot dir "home! les idees poden valer encara que no funcionin!", però així ens van les coses per defensar idees que no funcionen i que no transformen. Crec que, efectivament, valen les idees que funcionen, les que tenen capacitat de transformació. Perquè si no ens haurem d'instal·lar en el plor permanent, en la lamentació permanent.

En segon lloc, el problema del discurs dels valors retòrics té el drama que condueix molt fàcilment cap a la temptació adoctrinadora. Allò de la importància d'inculcar valors, que a vegades es diu. És clar, sabeu què vol dir en llatí *inculcar*? Ve de *trepitjar*, d'*imposar per la força*. Però hi ha gent que diu "és que hem d'inculcar la tolerància" i això és una manera molt poc tolerant de voler que la gent sigui tolerant. Si la inculquem, la tolerància, trobo que és un mal començament, és una mala manera d'ensenyar a ser tolerant. Inculcar valors és caure en la temptació de l'adoctrinament, i així no es transforma el món.

En tercer lloc, els valors —això que en diem valors, per tant, les regles, els sistemes normatius socials— han d'anar canviant i s'han d'anar acomodant als nous temps. Jo sempre dic: "jo no penso com els meus pares" i no per això penso que els meus pares fracassessin educativament —Déu nos en guard—, perquè si jo pensés com els meus pares sí que haurien fracassat educativament i, de passada, m'haurien fet fracassar a mi. I els meus fills no pensen com jo, cosa que és una sort, perquè si pensessin com jo fracassarien en el seu món. Jo ja vaig de retirada —per dir-ho així— i, per tant, em puc quedar tranquil amb els meus valors, perquè puc prescindir de l'acomodació en els temps nous. I jo he d'educar els meus fills no perquè tinguin els meus, de valors, sinó perquè ells puguin triar els seus. Hi ha coses que dèiem que es poden acomodar perfectament al que estàvem dient. Si algú es pensa que educar en valors vol dir educar en els meus, de valors —entesos en el sentit que he dit jo—, com a sistemes normatius, com a manera de fer les coses... Escolteu-me, si el món canvia no serveixen les maneres de fer, les coses d'abans i la seva expressió retòrica.

Quant a la segona idea, i miro que aquesta primera part no es mengi tot el temps, però ja veuen que estic parlant de la qüestió, m'hi vaig acostant en cercles com els llops que busquen la seva presa. Deia, la segona idea és que la bona educació és una qüestió de bona organització. Sobre això serà més difícil que em creguin, bé, que m'ho acceptin. No cal creure, no espero que ningú cregui res, però sí que m'acceptin l'argument. Perquè és veritat que venim d'un temps en què semblava que *educar* era una qüestió de fer bones persones i de fer nens feliços. I jo, primer, això de la felicitat no sé ben bé què és, per tant, no sé si la felicitat és portar els nens en una capsula amb cotó fluix, perquè no es facin mal, o potser no, potser la manera de ser feliç és haver après a resistir la frustració, ser fort,

i formar el caràcter. Ja no estariem d'acord, però, en el que és la felicitat d'entrada, perquè podríem seguir criteris completament diferents i tots estariem parlant de *felicitat* i ens conduiria a estratègies educatives radicalment oposades de sobreprotecció o d'educació en l'adversitat. Però crec que aquesta etapa tan terriblement ingènua i que ens ha portat a tants disbarats, s'ha de superar.

Hi ha gent dolenta? Si sabéssim el que és ser dolent, perquè això és una qüestió moral sobre la qual jo no els en puc parlar. Jo no sóc un monjo de Montserrat, ni sóc un mestre budista, jo no els puc dir què és la bondat; no em dedico a això. Hi ha maneres diferents d'entendre-ho. Jo crec que hi ha gent que alguns considerarien dolents, però que, en canvi, són gent ben educada i, en canvi, hi ha bona gent profundament mal educada i si és bona gent i són profundament mal educats els asseguro que fan molta nosa. I que fan difícil que el món avanci bé. I que fan difícil l'acord i la convivència.

No sé si veuen que torno a fer una cosa semblant a la que he fet a la primera part. A la primera part, posant l'accent en els estils de vida, en els sistemes formatius, volia insistir en la dimensió pràctica i no moralista del discurs sobre els valors i ara torno a fer el mateix. Insisteixo en la importància de la dimensió organitzativa i pràctica de l'educació, dels aspectes formals i no tant dels aspectes moralistes. Per què? Perquè, a veure, algunes vegades em sorprenen. Fins i tot en discursos suposadament progressistes. A veure, volíem o no volíem una societat plural? A mi m'havien dit que sí, vaja, jo estava a favor d'una societat plural, però sabeu què vol dir una societat plural? Una societat plural vol dir que hi ha diferents maneres d'entendre la bondat i la maldat, així que no ens posarem d'acord. I no cal estar-hi, d'acord. O sigui, que hem

d'aprendre a viure amb idees diferents. Ara, això demana certament cohesió i convivència. Ens hem de posar d'acord o –més ben dit– ens hem d'entendre sabent que no ens posarem d'acord. I no cal estar-hi d'acord, només faltaria! A veure si per estar asseguts en aquesta taula haguéssim d'estar: "escolta, tu què penses d'això?, perquè sinó no vinc" Seria absurd! No, no. Vivim en una societat oberta i plural i això vol dir que el desacord és consubstancial. I això no vol dir que no ens haguem d'entendre per viure plegats. I no sols gent que ens veiem esporàdicament, sinó també dins de la mateixa unitat familiar. Jo ho veig difícil, però hauria de ser possible que dins de la mateixa unitat familiar, marit i muller, un votés Esquerra, i l'altre, Convergència –posem per cas. Jo no dic que sigui fàcil, però jo sé que hi ha casos reeixits, en què això pot arribar a passar. Sí, perquè no podem suposar que una parella, per casar-se, primer s'hagi de posar d'acord en el vot. Oi que m'enteneu? Ja ho sé que porto les coses a un punt –diríem– que pot semblar absurd, però no ho és d'absurd. Vull dir que a l'escola, per exemple, hem de poder seure en el mateix pupitre –si és que encara fem servir pupitres– un al costat de l'altre: un nen musulmà amb un descregut. Si no haurem de tornar a tenir escoles de capellans i escoles de..., oi? Voldríem que seguessin a la mateixa taula un nen, que és musulmà, i un nen, que és fill de pares descreguts, és a dir, tota la resta.

O volem que a la mateixa taula, l'un al costat de l'altre, seguim una criatura els pares de la qual esperen que sigui un estudiant excel·lent i estan estalviant per poder-lo matricular a Stanford o a Harvard i que pugui acabar treballant en un món global i, per tant, no sols sàpiga anglès, sinó que tingui un avió enganxat al cul per anar per tot el món sense problemes. I al costat, hi ha una criatura els pares de la qual pensen que aquest món global és un desastre i el que els

faria il·lusió és que el seu fill estudiés –això sí, perquè estudiar ja sabem que és important–, que fes aquell màster que fan al Ripollès de pastor de cabres i que es dediqués a fer formatges d’ovella en un poblet perdut a la muntanya. No cal dir que el nen dels pares que volen que vagi a Harvard o a Stanford és el que es dedicarà a fer formatges de cabra i l’altre és el que acabarà anant a Stanford, perquè els fills solen donar-nos aquestes alegries. Però, amb independència del que vulguin els pares o el que acabin fent els fills, l’un i l’altre han de poder seure en el mateix pupitre. I això vol dir –per dir-ho així– sistemes normatius diferents que orienten cap a vides molt diferents o –allò que en podríem dir valors veritablement diversos. No poden atribuir el mateix valor, establir el mateix sistema normatiu, la mateixa estratègia de decisió si volem fer una cosa o si volem fer-ne una altra. Però, oi que volíem això, o no volíem això? Perquè a vegades trobo que hi ha qui enyora no sé quina mena de coses que trencarien la gràcia, justament, l’encant d’aquest desacord propi d’una societat plural.

El que és important és que en l’educació –ara parlarem de l’educació dels valors–, no són les conviccions, no són els principis. Ara diuen “és que falten principis”. No, no! Si ens en sobren, de principis. El problema és que vivim en una societat molt carregada de principis i de punyetes, però sobretot de principis. És a dir, de principis retòrics, d’altres coses no ho sé, però no són les conviccions, no són els principis. El que funciona educativament, el que té eficàcia, són les convencions, les formes, les rutines. La paraula ja ens hauria de fer sospitar. *Convicció* deriva d’una paraula llatina que vol dir *vèncer*. I és veritat que els que tenen conviccions tenen sempre la temptació de voler imposar-les i d’adoctrinar els altres. Però, en canvi, els que són partidaris de les convencions, que entenen l’educació com un sistema de convencions, *con-*

venir vol dir *caminar plegats*. I sóc partidari de caminar plegats, sense necessitat d'imposar-nos els uns als altres conviccions o sense que ningú hagi de guanyar. Anem doncs ara, aclarit això, bé, aclarit per part meva, que no vol dir que ho compartiu, a veure un altre aspecte.

Dit això, anem a la qüestió central de la família com a territori de virtuts. I aquí ja veuen que faig un salt que és deixar de parlar de valors, no perquè no estiguem parlant de valors, sinó perquè em sembla que és més clar, en la línia del que estic proposant, parlar de virtuts. Perquè la virtut, el terme *virtut*, fa referència a l'acció, a la pràctica, a la força. Virtut també vol dir *força*. Mentre que la paraula *valor* —com deia— més aviat ens porta, de vegades, sense voler-ho, fins i tot en un mateix text on estem dient que el que és important és la pràctica, sobretot, jo he llegit en alguns dels textos, en alguns dels programes que s'insisteix molt. Jo estic absolutament d'acord amb aquesta dimensió aplicada pràctica, però es produeix com una mena de contradicció conceptual que crec que produeix confusió. Perquè estem parlant de pràctica, però com que seguim parlant de valors, quan fem la llista de les pràctiques, apareix la dels valors retòrics. I crec que aquí ens falta aclarir-nos una mica més, fer aquest salt de reconceptualització que estic proposant.

Anem a parlar, doncs, de la família com a territori especialment —com ho podríem dir—, un territori especialment adobat per al cultiu de les virtuts. I en aquest punt estem absolutament d'acord: la família és probablement el millor espai, el marc familiar, les famílies en plural, perquè ja entenc que estem parlant d'estructures diverses, és el marc principal, el més bo, el més sòlid justament per transmetre virtuts, valors. Ja ho sé que tot educa. També educa la

televisió, també educa l'escola, també educa el carrer, però noi, la família té algunes particularitats que la fan especialment potent si s'utilitzen. És a dir, la família té una gran potència educadora. Per tant, també té una gran potència deseducadora. Perquè si té massa força a l'hora d'educar és destructiva, pot arribar a ser destructiva des del punt de vista educador. Per què? En fi, són coses probablement apreses que no cal que m'hi entretingui, però és l'espai del cara a cara per excel·lència com enlloc més. És el lloc on hi ha més intensitat emocional, més dependència de petits, més relació de poder —diguem—, en el sentit més estricte, entre una criatura indefensa i uns pares que la poden fer anar com volen. Cada vegada menys temps, però durant una temporadeta podem fer-ne el que volem, cada vegada menys temps —deixem-ho així.

Però aquest és un dels problemes que tenim dins les famílies amb incapacitat per establir i fer clara aquesta relació i assumir-la com de dependència i, per tant, d'expressar la seva responsabilitat, la seva autoritat. És l'espai, també, de la màxima lleialtat, o pot ser-ho, o hauria de ser l'espai de la màxima lleialtat. És l'espai on es construeix una cosa tan transcendental per a la vida social com és la confiança i l'autonomia. I ara, si això fos una universitat, podria citar Eric Ericson o altres autors que explicarien fins a quin punt l'estructura familiar, aquesta unitat bàsica, és aquell coixí que permet que la criatura es pugui refiar del món. I quan es refia del món, comença a actuar-hi amb autonomia. I el drama que representa per a una criatura no assolir aquesta possibilitat de confiar en l'entorn, perquè té uns estils de vida, unes estratègies, uns sistemes normatius, que un dia el fan dormir tard i l'altre aviat, un dia li donen per menjar no sé què, un dia l'abracen, i l'altre, l'esbronquen... i, per tant, que el primer contacte que té amb el món és una olla de grills i, per tant, molt difícil

de refiar-se'n. I com que és difícil de refiar-se'n, doncs, és difícil refiar-se d'un mateix i seguir creixent amb l'autonomia que necessita, perquè no hi ha la confiança bàsica adquirida. Però ara entrariem en el terreny de la psicologia o de la psicologia social; en fi, altres terrenys que tampoc no són justament de la meva competència.

En definitiva, la família és aquell territori de virtuts bàsiques fonamentals sobre les quals es construeixen gairebé totes les altres virtuts. I m'agradaria apuntar-ne tres, de territoris, de virtuts familiars.

En primer lloc poso l'accent —insisteixo— sense ser-ne competent en el sentit d'expert, crec que és un terreny molt important, transcendental per a totes aquestes coses que ens preocupen tant en relació amb la societat actual. La família és el territori bàsic de l'educació de les virtuts emocionals. En aquests moments, la necessitat de disposar, en l'àmbit familiar, dels altres és especialment important, de climes afectius positius davant del desordre emocional general i creixent en el qual vivim, em sembla que és gairebé una obvietat, més que una evidència, una obvietat. Hem passat, o passem, de la repressió emocional més dura a l'expansió de les emocions més descordades, d'això que Michel Lacroix en diu "l'emoció xoc", l'emoció per l'emoció; que queda molt ben expressada en l'àmbit del lleure en un dels esports d'aventura juvenil, que és llançar-se per un pont: fer pònting. I diem, què ens aporta això? Res, simplement adrenalina pura. Bé, fantàstic. La sotragada. També ens podríem posar una descàrrega elèctrica, que deu ser molt emocionant, deu ser un xoc emocional. Però és un tipus d'emoció xoc que fa que acabem, com diu Michel Lacroix, atrapats en un món d'emocions sense sentiments. Un món que cul-

tiva l'emoció, però al marge de qualsevol orientació. És a dir, l'emoció per l'emoció i, a més, el traspasar els límits per traspasar-los, diem "per anar a on?" no, per anar enlloc, ni per la bellesa, ni per superar un cim, no, no, és pura adrenalina, pura emoció xoc.

En el llibre de Michel Lacroix, *El culte a l'emoció*, descriu molt bé el drama d'una societat atrapada en aquesta, com diu ell, emoció sense sentiment. I això no és una actitud antiemoció, tot al contrari. I, a més, per defensar la necessitat d'una educació emocional que afavoreixi la reflexió, la contemplació i la capacitat d'admiració. Però això és una cosa radicalment diferent. Aquesta emoció també existeix, l'emoció davant de la contemplació de la bellesa, d'escoltar un concert, de llegir un llibre, del que vulgueu, de qualsevol tipus d'experiència, l'experiència d'una relació interpersonal, reflexiva, madura. Les emocions no són un campí qui pugui! Hi ha pares que diuen "es que mira, aquesta criatura ens ha sortit així", com si les emocions fossin una cosa incontrolable, una cosa que ve de dins, que surt de dins i "mira, hem estat de pega" o "hem estat de sort"... L'altre dia, en un supermercat, dues persones parlaven amb una criatura de sis mesos, deien "ostres! Se t'ha fet gran de seguida. Es veu maca", i l'altre deia "sí, té un caràcter! Em planta cara, ha! ha! ha!". Ho trobaven graciós. Jo pensava, mira, molt graciós perquè té sis mesos, quan tingui un parell d'anys veuràs el que riuran amb la capacitat de plantar cara, aneu-li rient la gràcia, sí... On està la gràcia del descontrol emocional, de fomentar el caprici pel caprici, la reacció capriciosa, la reacció egocèntrica –diríem–, la de no tenir en compte les circumstàncies dels altres? És dramàtic aquest tipus d'entorn emocional terriblement mal educador i que crea climes emocionals profundament nocius sobre els quals no es pot educar res.

Jo estic segur —ho he dit algunes vegades sense saber-ne, reconec que són intuïcions— que la major part dels fracassos escolars no tenen gran cosa a veure ni amb el sistema educatiu, ni amb la formació dels mestres; amb res de tot això. Tenen a veure amb els fracassos emocionals domèstics que s’acaben expressant en termes de conflicte educatiu entre pares i fills i que el conflicte i el fracàs educatiu, el que expressen és aquest desacord emocional familiar. I he vist molts casos que, resolent el conflicte emocional familiar entre pares i fills, els resultats educatius han canviat ràpidament, immediatament, de manera radical; és a dir, en 15 dies. Miracles, com si fos la Mare de Déu de Lurdes! De cop i volta, veiem que aquesta criatura que anava tan malament a l’escola, obté bons resultats. Què ha passat? Doncs, hi ha hagut entremig un canvi en les formes de relació emocional entre els pares i els fills. Generalment no perquè hagin canviat els fills, sinó perquè han canviat els pares quan han anat a veure el psicòleg i els ha dit “El vostre fill no cal ni que me’l porteu!”, “Oh, però és ell el que fracassa.”, “No, no. Tant és! Si ell no creu que hagi de canviar, no em farà cap cas. Sou vosaltres, els que heu de canviar, perquè és la vostra relació emocional amb el vostre fill el que comporta aquest fracàs.” Per tant —diguem—, qualsevol projecte de transmissió de virtuts, de valors, per entendre’ns, en l’àmbit familiar comença per una educació emocional madura, sòlida, reflexiva, a través d’un aprenentatge. No té res d’espontani, és una qüestió d’educació, de pautes, de criteris, de formes.

En segon lloc, vegem la família com a territori d’educació formal. Una cosa porta a l’altra. En l’àmbit familiar és on es transmeten els hàbits bàsics de qualsevol forma de relació respectuosa sense la qual és impossible parlar de res més. És molt difícil parlar de cap altre valor, virtut, si no hi ha primer un

marc formal de relació. Deixeu-me explicar-vos una anècdota ximple: una vegada vaig anar a un programa de ràdio on volien que parlés de la disciplina. S'havia fet una enquesta a la Comunitat Autònoma de Madrid, als estudiants de secundària, preguntant sobre què era el que feia més falta a l'aula i va resultar que el 70% o el 80% dels joves de secundària deien que el que faltava era disciplina. És clar! Per desolació de molts professionals de l'ensenyament que pensaven que la disciplina no era important, eren els mateixos *nanos* de secundària, els que demanaven disciplina. I allò que sempre fan els periodistes, sempre que hi ha una enquesta hi ha al darrere periodistes —per això ens dediquem a fer enquestes, per sortir als diaris. Aleshores, surts al diari o a la ràdio i et pregunten “Què en pensa de la disciplina?” I el professor de secundària corresponent, professor excel·lent, magnífic —i ho dic sense cap ironia, però atrapat en la seva retòrica pseudoprogressista—, va dir “Home, jo de disciplina crec que no se n’ha de parlar. Crec que quan hi ha un conflicte s’ha de resoldre amb el diàleg”, i, per tant, el valor fonamental és el diàleg, i llavors em van dir “i vostè què en pensa?”, jo vaig dir “que ja hi estic d’acord, però és que el diàleg demana molta disciplina i si no hi ha disciplina, no hi ha diàleg.” Si algú es pensa que es pot dialogar sense disciplina, s’ha equivocat, perquè la disciplina no sols vol dir que has d’esperar el teu torn de paraula, sinó que has d’escoltar l’argument del contrincant, perquè si no hi ha diàleg. No és allò de: “Jo penso això, que és blanc”, no és allò de la dictadura aquesta de l’opinió que cadascú diu: “Com que ho penso jo, ja és suficient”. No, home, no! Què diu l’altre, quin és el seu argument, quin és el meu? I si convé, canvies d’argument, perquè el teu no és bo. Però, és clar, fer això, aconseguir diàleg, demana una disciplina prèvia, demana un domini de les formes previ extraordinari. Per tant, no, no, si jo també penso que els conflictes es resolen amb diàleg,

però, és clar, primer hi ha d'haver molta disciplina, perquè el diàleg sigui el que ha de ser. Per tant, quan jo dic que les famílies són un territori important per a l'educació formal, em refereixo a aquesta capacitat per transmetre les rutines, les formes, aquests rituals que són els que fan possible el que llavors considerem com a valors, en un discurs més retòric.

Per exemple, si no hi ha un bon entrenament —deixeu-me fer servir la paraula *entrenament*, perquè m'agraden les paraules que eviten la confusió—, si no hi ha una bona defensa retòrica, sinó un bon entrenament del silenci, de la capacitat per callar, no hi ha capacitat per al diàleg. Una de les disciplines més dures del diàleg és que has de callar. Hi ha gent que no sap callar. Tothom qui ha estat en una aula sap fins a quin punt el problema principal és que tothom xerra i ningú calla. A vegades això comença a l'aula i acaba en el Parlament. El problema és si algú escolta, si algú té la capacitat per escoltar l'altre i veure que diu, i no d'entrada suposar que com que no és dels meus, digui el que digui, se me'n fum. Però si no hi ha capacitat per al silenci, i això s'entrena, perquè ara vivim en una mena de món en què si arribes a casa i no engegues la ràdio o la televisió sembla que el món t'hagi de caure a sobre. Quanta gent aguanta estar una estona en silenci sense tenir sensacions d'angoixa o d'ansietat? Perquè és clar, a més a més, el silenci fa que comencis a pensar, i això és tan terriblement perillós que és molt millor posar qualsevol cosa que vagi sonant i que estiguis distret i no et permeti pensar en tu mateix ni en els altres.

O bé, per exemple, no hi ha possibilitat d'educació de les estratègies cooperatives sense aprendre a estar sol. Perquè per cooperar convé ser capaç d'acceptar la presència de l'altre, però si ocupem sempre tot l'espai, si allà on som

necessitem que tot giri al nostre voltant, la cooperació es fa impossible. I si no aprenem a estar sols, no hi ha cooperació. Abans, els escoltes, quan l'escoltisme es dedicava a educar el caràcter i no a fer-nos feliços, una de les proves de superació de nivell –em penso que era amb 12 anys–, havíem de fer un bivac sols a la muntanya. Ara no ho podem fer, perquè els Mossos d'Esquadra ens vénen a detenir, si portem una criatura i li fem passar una nit a la muntanya tota sola. Vull dir que tot és molt més difícil, avui dia, per educar, perquè les normes no ho permeten i els de la protecció de la infància vénen a demanarnos responsabilitats. La veritat, però, és que és això! Si als 12 anys som capaços de resistir una nit sols fent un bivac a la muntanya, estem en condicions de cooperar en millors condicions, de cooperar que no pas si som incapaços de passar una estona sols.

O bé, jo sempre dic que si jo fos el conseller d'ensenyament obligaria –no es pot obligar a res–, recomanaria que s'acabessin tots els programes d'educació de valors i que comencéssim a educar en virtuts, com ara la paciència. Perquè un dels problemes més importants que tenim i que ens fa menys capaços de ser educats és el de la impaciència, la pressa. Tot s'ha de satisfer immediatament, tot s'ha de resoldre, tot ha de ser divertit, ens ha de motivar immediatament, tot, i l'educació i la formació del caràcter demana molta paciència. Quant a la convivència social, no cal dir-ho! La paciència no s'aconsegueix dient: "sigues pacient!". No és així. Ni és fer un discurs brillant sobre la paciència o una poesia sobre la paciència. La paciència s'aprèn practicant-la. Ens ensenyen a ser pacients fent-nos esperar, i és l'espera, el que ens ajuda a aprendre a ser pacients. Però és clar, si no ensenyem a esperar no farem gent pacient a base de fer discursos sobre la importància de la reflexivitat. Si no hi

ha consciència, no hi ha reflexivitat constructiva. O si no hi ha tempraça, no hi ha solidaritat, etc.

És indispensable –si volem seguir parlant d’educació de valors, de virtuts– fer una crítica radical a les ideologies espontànies que encara hi ha a la nostra societat i que són –deixeu-m’ho dir tal com ho penso– conservadores, vestides amb pell d’ovella *progre*. L’espontaneïtat se’ns ha presentat com una actitud *progre* i és una ideologia no conservadora i no reaccionària. Amb l’espontaneïtat hem estat fent la feina no reconeguda que el mercat necessitava. Hem fet individus dòcils. Per això ara vivim el drama, la contradicció que després de tants anys d’educació *progre* tinguem unes criatures més acomodades al mercat que mai no podíem haver pensat. Més pendants de la moda i de la marca, i de l’últim producte que apareix, del que mai podíem haver imaginat.

Ens hem equivocat i és necessària una certa autocrítica generacional. L’espontaneïtat no era la llibertat, l’espontaneïtat era la docilitat, i la docilitat no porta enlloc. L’única capacitat –diem el que és, el que va associat amb els valors de la crítica– és justament ser capaç de resistir, de formar el caràcter, de saber dir que no. A més, és tot el contrari de l’espontaneïtat. És la forma, la que ens ajuda a resistir la pressió del mercat –en el sentit més general– de la moda, del que sigui, del primer venedor que passa. Fixeu-vos com els nostres adolescents cada any canvien amb una facilitat enorme a la moda del moment, a la música del moment. És a dir, estan absolutament indefensos, no tenen recursos per plantar cara. Pobre canalla! Els veus vestits a vegades d’una manera que dius “pobre xaval, el que deu estar patint per anar vestit com l’última cantant de moda” perquè, a més a més, és clar, no a tothom se li posa bé la mateixa

roba. O el que als pares els deu costar comprar aquelles sabatilles d'una marca determinada, perquè el *nano* no se senti malament davant dels companys. Això és dramàtic. Això ho hem fet amb aquesta ideologia de l'espontaneïtat, que és el que afavoreix els comportaments dòcils. Perquè pensem que el que pensem, allò que ens agrada, és el que és important i no ens adonem que el que pensem i el que ens agrada és el que ens han imposat per facilitat des de fora, sense una referència objectiva. Sense una forma és impossible resistir tota aquesta pressió que l'entorn fa d'una manera tan astuta, entre altres coses perquè el món dels joves és el gran món dels negocis, o és un món de negoci!

L'educació ha de posar l'accent en la comunicació i l'organització, especialment en el món familiar. En la comunicació, perquè a través del llenguatge que fem servir, a través de les instruccions que donem, creem els nostres propis malentesos. Deixeu-me posar un exemple.

Com parlem del futur als nostres fills? Els hi diem "ja veuràs quan siguis gran", "ja veuràs el dia que t'hagis de guanyar la vida.", "ja veuràs quan treballis", "ja veuràs si un dia et cases", "ja veuràs el dia que..."; el futur és una amenaça. Si els amenacem amb el futur, quina contribució els podem demanar després a aquest futur? Com els podem demanar confiança en el futur? Com els podem educar, si el llenguatge traeix una profunda desconfiança nostra en el propi futur? Un educador és una persona que confia, gairebé somàticament, en el futur. Perquè sinó no pot educar. Eduquem per al futur, no eduquem per ara, eduquem per al futur. O creiem en el futur o deixem-ho córrer! Tornem les criatures a la botiga! Si volem educar, hem de creure en el futur i els hem de transmetre confiança en el futur. Si nosaltres hem fracas-

sat, pitjor per nosaltres, però, com a mínim, que hi creguin ells! I, per tant, el nostre llenguatge, les nostres formes de comunicar han de dir el que volem que passi, no el contrari. Llavors no ens queixem. He vist criatures de 10 o 12 anys que si els preguntem: “que vols fer-te gran?” ens contesten que no. Quan una criatura de 10 o 12 anys ens diu que no es vol fer gran, estem davant d’un fracàs educatiu major. I d’això, en som responsables les famílies. O bé les famílies sabem parlar confiadament i sabem transmetre aquesta confiança en el futur, o estem fracassant.

En el terreny de l’organització, per exemple, el tema del temps –que ja sé que us preocupa i hi heu dedicat moltes energies com jo– la seva organització ens preocupa. La conciliació, entesa com la capacitat de crear un espai educatiu fort, uns àmbits d’educació potents. Si no hi ha temps, no hi ha educació. No podem dir aquestes estupideses “no tinc gaire temps, però el que tinc és de qualitat”. No sé qui s’ho va inventar, això, però l’haurien de penjar. És clar, això no existeix, el temps de qualitat. Existeix el temps, els minuts. “Quant tens, una hora, dues hores?” Però no dius “cinc minuts, però de qualitat.” Mireu, això és un enganyabadoes. Això és per vendre llibres d’autoajuda i tranquil·litzar les consciències, però això no serveix. El temps és la disponibilitat, o hi ha temps o no n’hi ha, de temps. I, per tant, o es plega d’hora de la feina o no es pot educar. Diguem-ho així: “no s’educa amb una sabata i una espadenya”.

Però, és clar, l’organització del temps, la manera com ens llevem, el temps que dediquem a seure a la taula, com portem les criatures a dormir, com organitzem aquest temps familiar. Aquí ens hi *juguem el tipus*, des del punt de vista

educatiu. Tot això que en diem els valors estan aquí, en aquestes pràctiques, en aquestes rutines, en aquests sistemes normatius que “ordenen” el temps. És on trobarem després l’expressió d’això que en diem valors.

Per acabar, la família és també —permeteu-me que hi posi un accent especial— el territori de l’educació política. Quan dic que és el territori de l’educació política, vull dir que és allà on podem descobrir la dimensió comunitària de la vida social o allà on hauríem de descobrir aquesta dimensió comunitària. És en la vida familiar, on s’aprèn que la salut o la formació i el treball no són només uns drets, sinó que són uns deures socials, que no sols tenim dret a anar al metge i fer cues per donar-nos medicaments. Necessitem, és a dir, tenim l’obligació, el deure d’estar sans, de vigilar per la nostra pròpia salut. No és que tinguem el dret de ser educats —que també el tenim—, sobretot tenim el deure d’educar-nos. Els pares, d’educar els seus fills, i aquests, d’educar-se. I no per ser uns grans tipus en l’escala de l’èxit professional. No, no, sinó perquè el país ho necessita. En els discursos que faig als meus estudiants el primer dia de curs —ara que faig de degà puc fer sermons, és un dels privilegis que tens— els dic el següent: “Escolteu, la societat us està pagant el 85% dels estudis no per veure si vosaltres triomfeu i veure si tindreu una vida professional excel·lent; d’això ocupeu-vos-en vosaltres. La societat us paga el 85% dels estudis perquè la societat, el nostre país, Catalunya, us necessita ben formats per progressar. Per això us ho paguem. Si fos per la vostra carrera professional, ja us ho pagaria el vostre pare. Però és que no estem pagant carreres professionals individuals, estem pagant el progrés del país. I ho dic a la universitat, però ho podríem dir a la secundària i, fins i tot, a la primària. Ho hauríem de dir a tots els nivells de l’educació. I en l’àmbit familiar, tres quarts del mateix. En l’àmbit familiar és

on hem d'educar en els bons hàbits alimentaris, i això és educació política. I en els bons hàbits de salut, i això és educació política. I és on hem d'aprendre que hi ha deures socials, que això és educació política.

És veritat que en aquests últims anys això ha anat molt malament, perquè el creixement econòmic, aquest en el qual hem estat atrapats, ha emmascarat aquesta dimensió comunitària de la nostra vida social. Semblava un *campi qui pugui*, veure qui corre més a fer calés i com que, a més a més, se'n podien fer ni que fossin pocs, però per a alguns ja érem molts. Per a un jove de 16 anys, deixar l'institut i posar-se a posar Pladur a qualsevol obra era una fortuna. Volia dir poder tenir una moto i al cap de quatre dies un cotxe *tunnejat* i anar pel carrer fent soroll, tot i venir de famílies absolutament modestes i que probablement vivien en situacions molt al límit. Però això, afortunadament s'ha acabat, i en aquests moments, jo crec que és una bona ocasió de redescobrir la importància de les virtuts polítiques que ha de transmetre la família, la societat en general i molt particularment la família en aquesta transmissió de rutines que van vinculades al deure d'educar, d'educar-se, d'estar sa, de vetllar per la pròpia salut i per la dels altres. La família és l'espai on es fonamenta l'educació, l'aprenentatge del compromís i de la responsabilitat amb la comunitat. I d'això, a tot el món se'n diuen virtuts patriòtiques. I si a algú li fan mal les orelles, que se les endreci, però d'això en diem virtuts patriòtiques i la família ha de ser la font principal de l'educació patriòtica, és a dir, de la responsabilitat en relació amb la comunitat.

Finalment, i em perdonareu que m'hagi allargat, em sembla molt més del que havíem quedat, però és un dels meus defectes, potser hauria d'advertir-ho

quan algú em demana una conferència: “sempre durarà 15 minuts més del previst, o 20 minuts!”

Breument, les conclusions, sense entrar a fons en res en concret, tot i que això té algunes conseqüències sobre el paper de l'Administració i sobre el paper de les mateixes famílies, i tampoc per fugir d'estudi, perquè ja no hi ha temps de fer-ho i és una conclusió de la qual en podrien sortir més conferències.

Abans que res, sobre el paper de l'Administració, sobretot, no moralitzar, no caure en el paternalisme que, a més a més, és el que porta al descrèdit de la mateixa Administració quan es posa a donar consells morals. I, en canvi, fer i dedicar tots els esforços a afavorir la bona organització, la bona organització de les mateixes famílies, la seva capacitat –podríem dir– autoorganitzativa.

I sobre el paper de les famílies, crec que ara que ja s'ha posat de moda parlar, quan es parla de les empreses, de la responsabilitat social corporativa, ara hauríem de parlar de la responsabilitat social corporativa de les famílies, també. Hauríem de començar a veure com les famílies assumeixen les seves responsabilitats amb el mínim de tuteles possibles, però d'una manera clara i directa. Hem de demanar a les famílies que assumeixin les seves responsabilitats.

Mireu, ja està bé, la nova Llei d'educació, per exemple, ja ho intenta i certament en els primers redactats ho havia aconseguit més que en els últims, perquè com més es va anar retocant més va anar perdent la gràcia. Però en un dels apartats d'un dels molts articles que té la Llei, en aquest país també ens agrada fer unes lleis que no s'acaben mai, que ho diuen tot i no acaben de dir res del que hau-

rien de dir. En l'apartat tercer de l'article 25 s'insinua alguna cosa que crec que hauria d'haver estat en l'article 2 o en l'article 1 i amb lletra grossa. Diu: "les mares i els pares o els tutors tenen el deure de respectar el projecte educatiu i el caràcter del propi centre. El dret i el deure de participar activament en l'educació de llurs fills. El deure de contribuir a la convivència entre tots els membres de la comunitat escolar". Només en aquest apartat es parla dels deures de la família. L'escola, en aquests moments, no en té prou amb aquests deures. La família té el deure, un deure principal, d'educar. I els articles de la Llei estan tips de parlar dels drets d'aquests i dels drets dels altres i els drets de no sé qui i els drets de ser informats. Molts drets, molts drets, molts drets, molts drets i pràcticament cap deure. No sé si és que és un problema de constitucionalitat o de cosa jurídica, ja que no sóc advocat. Potser no es pot dir que un té el deure de fer alguna cosa, però a la família se li ha de recordar, se li ha de dir que té responsabilitats, unes responsabilitats que no poden estar sistemàticament tutelades. I se li ha de demanar autoorganització. Els seus problemes —per dir-ho així—, que aprengui a resoldre'ls a través de la seva pròpia autoorganització, no acostumant-se al paternalisme que se sol demanar a l'Administració i que, a vegades, l'Administració acaba cedint a aquesta mena de relació de dependència que s'estableix entre els uns i els altres.

Això és el que volia dir-vos i espero que, ni que sigui per pensar-hi una mica, us hagi interessat. Moltes gràcies.

